

A FILM ÉS ÁLOM MECHANIZMUSAI- AZ EMBERI ÖNISMERET KÉRDÉSEI.

„*A filmnyelv és az álomfunkciók vizuális képe*” DLA dolgozat Surányi András

Témavezető Kende János

Színház és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola 2010

"A művészet nem a láthatót adja vissza, inkább láthatóvá tesz." (Paul Klee)

Mindig foglalkoztatott a film és az álom viszonya. Mióta az a csoda adatott meg nekem, hogy filmeket készíthetek (nagy ritkán), azóta még jobban izgat ez a kérdés. Nem gondoltam, hogy valaha is egy dolgozat formájában fogom taglalni mások és a magam gondolatait, de minden filmről szóló álmodozásom (sic!), élményem és munkám során ez a kérdés elém tolakodott. Bármit is forgattunk,- barátaimmal, kollégáimmal-a film és álom kapcsolatának kérdése megkerülhetetlen volt. Hol teoretikus problémaként, hol dramaturgiai kérdésként, hol az operatőr barátok képalkotási varázslatainak során-erről beszéltünk, ez az *ideé fix* szerkesztette a fejünkben futó filmet, amit néha a vászonra is sikerült kivetíteni.

Egyszerűen túl sok audiovizuális impulzus éri a ma emberét ahhoz, hogy mindegyiket fel tudja dolgozni. Egyre nehezebb és kaotikusabb felismerni a valóság és a fikció különbözőségeit, és ezen belül saját helyünket, szerepünket. A tükör és tükrözött megismerésének és meghatározásának kérdése – a legnagyobb problémánk ebben a folyamatban.. Az álmok azért is jelentősek ebben a folyamatban, mert az emberek nagy része egyetért abban, hogy azok segítséget nyújtanak önmagunk megismerésében, elfojtott gondjaink, konfliktusaink kezelésében, ám ez nem új keletű gondolat. Ami új, vagy újszerű az, az, hogy megjelent egy olyan mágikus eszköz-apparátus, amely a világot időben és térben ábrázolva képes az ember eddig csak „egyszemélyes” világát ötvözni megélt álmaival és vízióival. Itt már cserbenhagynak bennünket a szavak, a mozdulatlanágba rögzített pillanatok, egy új egymást átható időfolyamban villódnak a külső képek, és a bennük megfogalmazott – jobb híján nevezzük így - álmokképek-képzetek. Már nincs szó valóságról, még kevésbé igazságról. Minden kép, amelyet külső impulzusokon keresztül érzékelünk, és amely általunk nyeri el végső formáját és jelentését, általunk lesz igaz, mi töltjük meg moralitással és értelemmel. Természetesen nem elhanyagolható korábbi tradícióink és kulturális identitásunk tere, melyben a

befogadói attitűdünk kialakult, de mindent felülír **az én**, a maga totalitásában és korlátozottságában- egyszerre. Ezen a ponton válik igazi kérdéssé, hogy a kapott és bennünk lévő képek, képsorok, film, maga a tudás-tapasztalat egysége, mit képes befogadni, mit képes reflektálni a világból. Hol van a világ és hol **az én** határa. Egyáltalán megrajzolható-e, leképezhető-e az immanens, ha úgy teszünk transzcendens vonal... és kell-e tudnunk hol van ez a határ.

Valóság, vagy vízió, élet vagy álom, -,ez itt a kérdés”. Akkor nemcsak a befogadó lelke, ha tudja ezeket a határvonalakat, vagy ha tudatosan, akár önkéntelenül tűri, el a katartikus megtisztulás, megismerés önfelszabadító élményét. Pusztán csak azt szeretném kifejezni, - és elemezni ebben a dolgozatban-hogy a film a maga komplex vizuális-auditív nyelvi készletével, a tér és idő, és az ehhez kapcsolódó folyamatos változás struktúrájával, a befogadás különböző szintű rituális tereivel és gyakorlatával a legintenzívebben képes a valóság és ún. álom /fikció/ fezsültségeibe bevonni a nézőt. Miközben képi-hangi- történet - mesélési koordinátaival szabályozza befogadás irányait (meglehetősen agresszív módon), aközben az egyéni vízió, a bennünk megfogalmazatlannak tűnő álom korlátlan gazdagságát szabadítja fel. Ez, azt is jelenti, hogy talán épp ebből adódóan a film az a közlésforma, amely a leginkább a nézővel történő egységben teljesíti ki jelentéstartományait. A mai technikai robbanás, a globálissá szélesedő audiovizuális az, amely tovább szélesíti a közlésformának ezt a lehetőségét, és talán további mélyrétegek felfedezését is szolgálja/hatja/ személyiségünk megértésének. Nem tudom, csak gondolom, hogy a pillanatnyi bombasztikus hatások, letisztulva az önismeretünk eszköztárát gazdagíthatják. Azt azonban ma is érzékelhetjük, hogy az alkotó és befogadó egyenrangú alkotóvá nemesedik az élmény megélésének során.

Alapvetésként elmondható: *Az álmoknak tehát mind evolúciós, mind szociális szerepük volt és mindkettő megközelítés egy közös elem vizsgálatából származik: az álom és a valóság viszonyának vizsgálatából.*

A mai ember számára nyilvánvaló, hogy az álom nem valóság, de mégis „*más az éjszaka igazsága, más a nappalé*” (Károlyi Amy: *Álomfejtés*), azaz, amit ébren elfogadunk álomnak, azt álmunkban elfogadjuk valóságnak. Miközben álmodunk mások a törvények, más a rend, mint ébren töltött életünkben, de ezt elfogadjuk a

valóság törvényeinek és rendjének álmunk során. Olyan dolgokra vagyunk képesek álmaink során, melyet ébren létünk alapján nem tehetnénk, vagy nem akarnánk megtenni. A civilizatórikus kényszerek és az individuális önmegvalósítás törekény határán úsznak elő és merülnek el álmaink. Azt is gondolhatjuk, hogy Eros és Thanatosz talán ezen a ponton érintkezik a legintenzívebben lelkünkben.

Lehet-e a film, a mindenkori filmalkotás ennek a pillanatnak kiterjesztett, mindig változó kerete? Valami legújabb kori érzéki és spirituális eszköz, hogy a bennünk zajló érzékelési idő síkok megjelenhessenek egy stilizált, korábban meg nem tapasztalt személyes térben? Általánosságban fogalmazva segíthet-e a filmnyelve eszköztára, hogy a valóság és a szubjektum reflexiójában jobban megértsük és megismerjük az embert.? Önnön magunkat? Amennyiben az álom narratívája nem kínál megoldást, úgy tudattalanuk nem talált megoldást és az olyan helyzet, melyre nem talál az ember megoldást, frusztrációt okoz. Ám ilyen esetekben oda kell figyelni olyan torzításokra, mint például a cselekvő-megfigyelő vagy a siker-kudarcc attribúció. Emiatt az álmok értelmezése ideális esetben legalább két résztvevős. Ugyanis az, hogy álmainknak egyszerre vagyunk a szerzői- szereplői és közönsége is, jelentősen befolyásolja azt, hogyan értelmezzük őket. Úgy vélem a mozgókép, maga a film az a társadalmi tér és viszony, amely a valóság és álom határmezsgyéjén megteremti bennünk a nézőben a befogadó és teremtő kettősségének attribútumát. Ebben rejlik a film varázsa és az a speciális hatásmechanizmus, amely rabul ejti a nézőt, aki a befogadás pillanatában, saját projekcióját is nézi és átéli egyidejűleg. Annak tudása és képessége, hogy elsajátítjuk a ránk zúduló közlés-halmazt (film) és az elsajátítás folyamatában (idő) mintegy rávetítjük a bennünk futó képsorokat a mozgókép megszületésekor vált világossá és megélhetővé. A film eszköztára, nyelvi struktúrái, a hozzá kapcsolódó rituális társadalmi gyakorlat kulturális lehetőséget és gyakorlatot teremt. Ez a folyamat egyre dinamikusabbá válik az új rögzítő- és közvetítő apparátus fejlődésével. Lebontja a kulturális, szociális, gazdasági, generációs és gender határokat- /adott esetben épp e révén újakat is teremthet/ és soha korábban nem megtapasztalt módon felszabadítja az egyéni álom, az egyéni vízió esélyeit.

A sokmilliárdnyi ember egyszerre él meg közös élményt és egyszerre fut szemében a saját film – kitágul a valóság és álom, a realitás és stilizáció kerete és az időben egyre erősebb impulzusokban hatják t egymást

Ebben rejlik-e a film, a mozgókép varázsa és hatalmas hatása, ebben van-e titok, mely kitágítja a világot és kinyitja az ember lelkét, egyszerre. A film alig több mint százéves története során a néző, a befogadó olyan elképesztő dinamizmussal és adaptációs készlettel sajátította el a film nyelvét, konvenció rendszerét, amelyhez fogható forradalmi tanulási folyamatról nem tudunk a korábbi korszakokban. Ez a folyamat a kiszélesedő technikai-kommunikációs –digitális bázissal folyamatosan növekszik – és ebben a folyamatban az alkotók és befogadók viszonya még kooperatívabbá válik.

Itt nincs edukációs szakadék. Az adott kulturális és szociális téren belül a néző minden új eszközt, nyelvi nívót be-és elfogad... mondhatni kikövetel magának. Hol vagyunk már az ősfilm nyelvétől ma, amikor a digitális technika, és annak megállíthatatlan fejlődése (?), elemi erejű nyelvi készlete a mozgókép-fogyasztónak.

Az új képiségben megszűnnek az adminisztratív, és részben a kulturális korlátok is- egy új mozgókép-világ születik. A filmnyelv, az új eszközök által kiteljesedő mozgóképi struktúrák olyan egyetemes nyelvvé tágulnak, amelyekben nincsenek generációs, és ha úgy tetszik edukációs korlátok. A maga természetes „anyanyelviségével” értelmezik, kódolják és sajátítják el a nézők a legújyszerűbb mozgóképi ábrázolásokat is. A „vetített kép” talán felszabadítja a magunkba zárt képet is? Olyan tudattartalmak kerülnek felszínre, amelyeket már magunkban hordoztunk, vagy ez az új képiség hatol át pszicho-szociális-neurologiai kapacitásunkon? Nincs egyértelmű válasz. Ma még.

Valós és virtuális, valós és az álmainkat is magába integráló új világ ez, amely teremt és teremődik egyidejűleg és mi, a befogadók teremtői és teremtettjei vagyunk egyszerre ennek a jelenségnek.

Miközben ennek a csodáját éljük meg, aközben a saját képeink miként alakulnak, változnak? És magunk miként változunk? (Élettani fejlődésünk folytán a fejünk egy nagy monitorrá vélük, két nagy vibráló adóvevővel a közepén?)

Melyik oldala vagyunk a tükörnek és melyik a tükröződésnek? Platón röhög a tenyerébe temetve arcát. Megmondta előre, bámulunk a barlangba és miközben bent van „adás”, mi magunk is a műsor részei vagyunk..

Tudjuk-e, és sejtjük-e ennek a következményeit?

Ezt szeretném elemezni dolgozatomban, melyről azt gondolom, ha megfejtést nem is adhat, de újabb gondolatokat / képsorokat/ elindíthat az olvasóban.

Surányi András

Budapest,2010.november